

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ TARYBA

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1973
metai

VILNIUS 1974

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD OF
THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1973

VILNIUS

1974

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER — WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1973

VILNIUS

1974

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1973

ВИЛЬНИУС

1974

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

DOBROVOLSKAS JONAS, JURGINIS JUOZAS, KUN-
CYTĖ NIJOLĖ, MERKYS VYTAUTAS, MILIŪS VACYS,
STRAZDŪNAITĖ RITA (sekretorė), SADZIUS HEN-
RIKAS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas),
TAUTAVIČIUS ADOLFAS, TYLA ANTANAS, VAITKE-
VIČIUS BRONIUS (vyr. redaktorius), ŽEPKAITĖ
REGINA

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-294}{M851(10)-74}$ Z-74

© LTSR MA Istorijos institutas, 1974

UDK 9(474.5)28

**LIETUVOS TSR TARYBINIAI ŪKIAI
KOLŪKINĖS SANTVARKOS KŪRIMO IR STIPRINIMO
LAIKOTARPIU
(1949—1953 m.)**

EUGENIJUS Š O P A

Straipsnyje bandoma nušviesti tarybinių ūkių veiklą Lietuvos TSR kolūkių kūrimo ir stiprinimo laikotarpiu, parodyti, kaip ir kokiomis formomis reiškėsi tarybinių ūkių įtaka jiems, nes specialių darbų tais klausimais nėra. Tuo tikslu pasinaudota paskelbtais bendresnio pobūdžio darbais, archyvine medžiaga, statistikos duomenimis ir ano laikotarpio spauda.

Jau pirmaisiais pokario metais atkurti ir naujai sukurti Lietuvos TSR tarybiniai ūkiai suvaidino tam tikrą vaidmenį, parengiant valstiečių ūkių kolektyvizaciją respublikoje¹. Tuo laiku, kai buvo likviduojami sunkūs vokiečių okupacijos padariniai žemės ūkyje, Lietuvos TSR tarybiniai ūkiai vykdė Partijos ir tarybinės vyriausybės jiems iškeltą uždavinį kelti bendrą žemdirbystės kultūrą respublikoje, kartu su MTS, MANP bei žemės ūkio kooperacija būti atramos taškais kaime, rengiant valstietijos perėjimą į socializmą.

Iki 1949 m. Tarybų Lietuvoje iš esmės jau buvo sudarytos pagrindinės politinės bei ekonominės sąlygos, leidžiančios pradėti ištisinę valstiečių ūkių kolektyvizaciją, baigti socializmo statybą Lietuvoje. Ištisinės kolektyvizacijos laikotarpiu padidėjo ir socialistinio sektoriaus žemės ūkyje vaidmuo.

Siekiant parodyti, kokių mastu ir kokiomis formomis tarybiniai ūkiai prisidėjo prie kolūkių kūrimo bei jų stiprinimo, tenka bendrais bruožais paliesti pačių tarybinių ūkių organizacinę ūkinę būklę, jų materialinės techninės bazės padėtį, darbuotojų gamybinę bei visuomeninę veiklą, gamybinius ūkių pasiekimus.

¹ Plačiau tuo klausimu žr.: E. Š o p a, Tarybinių ūkių vaidmuo, parengiant valstiečių ūkių kolektyvizaciją Lietuvoje, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 1969, t. 1(29).

1. Organizacinė ūkinė padėtis

Visų sistemų tarybinių ūkių Lietuvoje sumažėjo nuo 111 1949 m. iki 88 1953 m., nes nuo 1950 m. jie buvo stambinami. Daugiausia tarybinių ūkių priklausė Tarybinių ūkių ministerijai (toliau — TŪM). Jų per tą patį laikotarpį sumažėjo nuo 89 iki 63, tačiau jiems priklausiusios žemės plotas padidėjo nuo 150,5 iki 170,9 tūkst. ha². 10 tarybinių ūkių buvo pavaldūs TSRS Mėsos ir pieno pramonės Leningrado zonos gyvulininkystės tarybinių ūkių vyriausiosios valdybos Vilniaus kiaulininkystės tarybinių ūkių trestui; likusieji tarybiniai ūkiai priklausė Lietuvos TSR Žemės ūkio (sodininkystės ir vaismedžių medelynų ūkiai) ir Maisto pramonės ministerijoms. Pagal gamybinę kryptį 1950 m. tarybinių ūkių buvo: pieno-mėsos bei mėsos ir pieno — 70, kiaulininkystės — 14, paukštininkystės — 1, žvėrininkystės — 1, vaismedžių medelynų — 11, kitų — 16.

1950 m. tarybiniai ūkiai valdė 165 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų³, o 1953 m. pabaigoje — 210,6 tūkst. ha⁴. Visų sistemų tarybiniams ūkiams teko apie 4% žemės ūkiui naudojamos žemės.

Nagrinėjamoju laikotarpiu toliau didėjo vidutiniškai vienam tarybiniam ūkiui tekusios žemės plotas, mažėjo smulkių ūkių skaičius ir jų lyginamasis svoris, tarybiniai ūkiai darėsi kompaktiškesni.

Tarybiniai ūkiai toliau specializavosi gyvulininkystės, ypač veislinės, ir augalų sėklininkystės srityse.

Tarybinių ūkių pagrindiniai gamybos fondai išaugo nuo 323 mln. rb 1950 m. iki 417 mln. rb 1953 m.⁵, jų tarpe gamybinės paskirties fondai — nuo 248 iki 341 mln. rb, o jų lyginamasis svoris — nuo 76,8% iki 81,8%.

Vis didesnę vietą gamybos priemonių tarpe užėmė traktorių ir mašinų parkas. Traktorių skaičius nuo 465 fizinių vienetų 1949 m. padidėjo iki 857 1953 m.⁶, arba 84,3%, o jų galingumas išaugo 1,6 karto. Tuo pat metu daugėjo ir kitos žemės ūkio technikos, prikabinamojo inventoriaus, sunkvežimių. Jau 1949 m. tarybinuose ūkiuose buvo 102 savaeigiai javų nuėmimo kombainai S-4.

Iki 1950 m. pabaigos buvo elektrifikuoti 64 tarybiniai ūkiai, arba 54% bendro jų skaičiaus (kolūkių — 1%), o 1953 m. — 69 tarybiniai ūkiai, t. y.

² Lietuvos TSR Žemės ūkio ministerijos archyvas (toliau — ZŪMA), f. 8, ap. 1, b. 35, l. 16; TSRS Centrinis valstybinis liaudies ūkio archyvas (toliau — CVLŪA), f. 9540, ap. 1, b. 104, l. 1.

³ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos leidinys, skirtas didžiojo Spalio 50-mečiui, V., 1967, p. 131.

⁴ Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis. Statistinių duomenų rinkinys, V., 1960, p. 33.

⁵ Ten pat, p. 218.

⁶ K. Strumskis, Broliškųjų tarybinių tautų parama, atkuriant ir socialistiškai pertvarkant Tarybų Lietuvos žemės ūkį (1944—1953 m.), Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija, t. 7, 1965, p. 30; Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis, p. 214, 215.

79% (kolūkių — 6%). Sparčiai didėjo elektros energijos sunaudojimas, ypač gamybos tikslais, kilo darbų mechanizavimo lygis.

Žymią vietą pagrindinių gamybos fondų tarpe užėmė darbiniai ir produktyvieji gyvuliai. Jų vertė 1950—1953 m. išaugo nuo 66 iki 103 mln. rb, arba 56%, o lyginamasis svoris gamybinės paskirties fondų tarpe — nuo 26,7% iki 30,2%. Nuo 1949 m. iki 1953 m. galvijų skaičius padidėjo 1,8 karto, kiaulių — daugiau kaip 3 kartus, avių — 3 kartus, arklių — 1,4 karto⁷.

1951 m. sausio 1 d. tarybiniuose ūkiuose buvo 3,4% visų respublikos galvijų, 1,9% karvių, 6,3% kiaulių, 2,2% avių⁸ ir 3% arklių. Žymiai didesnį lyginamąjį svorį tarybinių ūkių gyvuliai sudarė visuomeniniame žemės ūkio sektoriuje. Tuo pat metu tarybiniuose ūkiuose buvo 13,8% galvijų, 11,2% karvių, 24,9% kiaulių, 8,7% avių ir 3,3% arklių, buvusių Lietuvos TSR kolūkiuose, tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose⁹.

2. Tarybinių ūkių darbuotojai

Svarbiausias vaidmuo, plečiant gamybą, žinoma, teko darbuotojams — mechanizatoriams, žemės ūkio specialistams.

Vidutinis metinis darbuotojų, dirbančių pagrindinėje gamyboje, skaičius per penkmetį, palyginus su 1945 m., išaugo dvigubai ir pasiekė 20,4 tūkst., o gamybos darbininkų — 2,2 karto, arba 17,6 tūkst. 1953 m. visų darbuotojų, dirbančių pagrindinėje gamyboje, buvo 24,4 tūkst., jų tarpe gamybos darbininkų — 22,4 tūkst.¹⁰

Tarybinių ūkių darbuotojų kvalifikacijos buvo keliamos ne tik TŪM sistemos 6 žemės ūkio mokyklose, bet ir įvairiuose kursuose bei seminaruose, CSV mokymo kombinate ir pan.

TŪM žemės ūkio mokyklose buvo ruošiami mechanizatoriai, buhalterijos darbuotojai, agronomai ir zootechnikai. Nuo 1949 m. Šlapaberžės mechanizacijos mokykloje buvo pradėta ruošti ir naujų specialybių darbuotojus — kombainininkus bei jų padėjėjus, elektrotechnikus ir elektromonterius.

Vien 1951 m. Lietuvos TSR TŪM kadryų paruošimo sistemoje apmokymą baigė 1419 žmonių, iš kurių beveik 62% tapo masinės kvalifikacijos specialistais mechanizatoriais¹¹.

⁷ Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis, p. 218; apskaičiuota.

⁸ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, p. 158.

⁹ Tarybų Lietuvai 25 metai. Statistikos duomenų rinkinys, V., 1965, p. 86, 87; apskaičiuota.

¹⁰ Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis, p. 215.

¹¹ CVLŪA, f. 7803, ap. 2, b. 1363, l. 1—17.

Kasmet vis labiau plėtėsi agronomijos ir zootechnikos propaganda. Ūkiuose buvo organizuoti 3 metų kursai neatsitraukiant nuo gamybos. 93 agrotechnikos grupėse mokėsi 2100, o zootechnikos — 2000 žmonių¹².

Be to, buvo suorganizuoti traktorininkų paruošimo ir tobulinimosi kursai prie trestų tarpūkinių dirbtuvių, o keturiasdešimtyje tarybinių ūkių buvo sudarytos traktorininkų kvalifikacijos kėlimo, neatsitraukiant nuo gamybos, grupės. Jose mokėsi 480 žmonių¹³.

Įvairūs kursai ir seminarai suvaidino nemažą vaidmenį, keliant darbuotojų gamybines kvalifikacijas, jų gamybinį aktyvumą.

Prie tarybinių ūkių darbuotojų gamybinio aktyvumo didinimo labai daug prisidėjo tolesnis politinis masinis darbas, plečiamas socialistinis lenktyniavimas.

Politiniam-masiniam darbui toliau plėstis sudarė sąlygas visuose tarybiuose ūkiuose sukurtos ir nuolat stiprinamos partinės bei komjaunimo organizacijos.

1949 m. sausio 1 d. pirminės partinės organizacijos jau buvo 84 tarybiniuose ūkiuose; savo įskaitoje jos turėjo 424 komunistus, arba 56% visų komunistų, dirbusių tuo metu tiesiogiai žemės ūkio gamyboje¹⁴. Nagrinėjamojo laikotarpio pabaigoje pirminės partinės organizacijos buvo sukurtos beveik visuose respublikos tarybiniuose ūkiuose. Iki 1954 m. sausio 1 d. juose buvo 72 pirminės partinės organizacijos, turėjusios savo įskaitoje 586 komunistus¹⁵.

1949 m. sausio 1 d. tarybiniuose ūkiuose buvo 84 pirminės komjaunimo organizacijos, kurioms priklausė 626 komjaunuoliai, o 1953 m. sausio 1 d. — 92 pirminės komjaunimo organizacijos, turėjusios savo įskaitoje 1312 narių¹⁶.

Svarbią vietą tarybinių ūkių visuomeninių organizacijų darbe užėmė 1949—1951 m. trimečio plano uždavinių aiškinimas ūkių darbuotojams, jų mobilizavimas planui įvykdyti, taip pat socialistinio lenktyniavimo plėtimas. Daugelio tarybinių ūkių darbuotojai pasiekė nemažų gamybinių laimėjimų. Ypač pasižymėjo Joniškėlio tarybinio ūkio kolektyvas, 1950 m. iškovojęs Lietuvos TSR TŪM pereinamąją Raudonąją vėliavą.

¹² Ten pat, ap. 4, b. 733, l. 114.

¹³ Ten pat, l. 115.

¹⁴ V. G e r m a n a s, Lietuvos Komunistų partijos kova už darbininkų klasės ir valstietijos sąjungos stiprinimą respublikos žemės ūkio socialistinio pertvarkymo paruošimo ir pravedimo laikotarpiu (1944—1951 m.), Siaulių Pedagoginio instituto mokslo darbai, Humanitariniai mokslai, t. I, 1961, p. 23.

¹⁵ P O l e k a s, LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje, V., 1966, p. 138.

¹⁶ Lietuvos komjaunimui 50 metų, V., 1969, p. 219.

Didelių laimėjimų gyvulininkystės srityje 1951 m. pasiekė Tryškių, Kuršėnų, Biržuvėnų, Joniškėlio, Troškūnų ir kiti tarybiniai ūkiai. Pasižymėjo nemaža darbo pirmūnų, mechanizatorių. Minėtini Naradavos tarybinio ūkio traktorininko J. Žemaičio pasiekimai. 1949—1951 m. jis be traktoriaus kapitalinio remonto suarė 2681 ha (sąlyginio arimo) ir sutalpė 2850 kg degalų. Už pasiektus laimėjimus TŪM kolegija ir tarybinių ūkių darbuotojų profsąjungos respublikinis komitetas jam suteikė labai gero traktorininko vardą¹⁷.

TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1951 m. spalio 6 d. įsaku už didelius pasiekimus, vystant gyvulininkystę 1950 m., 31 Lietuvos TSR TŪM Kuršėnų, Medemrodės, Joniškėlio, Ginkūnų ir kitų tarybinių ūkių darbuotojas gavo vyriausybinis apdovanojimus¹⁸.

Už įžymius pasiekimus 1951 m. Lenino ordinu buvo apdovanoti: Joniškėlio tarybinio ūkio darbuotojai A. Vasiljevas, V. Vinogradova, P. Mitigaila ir Troškūnų tarybinio ūkio gyvulių šerikė V. Talataitė. Darbo Raudonosios Vėliavos ordinas buvo įteiktas penkiems Kuršėnų, keturiems Joniškėlio, aštuoniems Troškūnų ir keturiems Tryškių tarybinio ūkio gyvulininkystės darbuotojams. Medalį „Už darbo šaunumą“ gavo trys, „Už pasižymėjimą darbe“— du tarybinių ūkių darbuotojai, daugiausia melžėjos¹⁹.

Aukšti vyriausybiniai apdovanojimai rodė, kad tarybinių ūkių gyvulininkystės laimėjimai buvo vertinami ir skatinami, buvo siekiama dar labiau sužadinti gamybinį aktyvumą.

3. Gamybinė veikla

Stiprėjanti materialinė bei techninė tarybinių ūkių bazė, geriau naudojamos žemės, augantis gamybinis ir visuomeninis tarybinių ūkių darbuotojų aktyvumas bei kitos aplinkybės įgalino kelti gamybos lygį, didinti jos apimtį, siekti geresnių kokybinių rodiklių.

Toliau didėjo tarybinių ūkių pasėlių plotai. CSV duomenimis, 1949 m. visų sistemų tarybinių ūkių pasėlių plotai, palyginus su 1948 m., padidėjo 6%, o pašarinių kultūrų — 19%²⁰. Įvairių sistemų tarybinių ūkių pasėlių plotas 1950 m. buvo 80,7 tūkst. ha²¹, arba 59% didesnis, negu 1945 m. Bendras pasėlių plotas 1950—1953 m. padidėjo 22,5%. Pašarinių

¹⁷ Tiesa, 1952.VI.24.

¹⁸ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos žinios, 1951, Nr. 14—15 (140—141), p. 5, 6.

¹⁹ Tiesa, 1952.IX.18.

²⁰ Ten pat, 1950.I.20.

²¹ Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis, p. 214.

kultūrų pasėlių plotai išaugo daugiausia — 37,7%. Pažymėtina, kad grūdinių kultūrų pasėlių ploto lyginamasis svoris nuo 44,6% 1950 m. sumažėjo iki 39% 1953 m., tuo tarpu pašarinių kultūrų padidėjo nuo 48,6% iki 53,2²², t. y. sudarė daugiau kaip pusę viso tarybinių ūkių pasėlių ploto.

Respublikos tarybiniai ūkiai viršijo penkmečio plano užduotį išplėsti pasėlių plotus, pakilo socialistinės žemdirbystės kultūra, pagerėjo laukų įdirbimas, padidėjo grūdinių kultūrų derlingumas. Joniškėlio, Naradavos, Troškūnų ir kai kuriuose kituose tarybiniuose ūkiuose visame grūdinių kultūrų pasėlių plote iš ha buvo gauta po 20 ir daugiau cnt²³.

Ypač pažymėtini Naradavos sėklininkystės tarybinio ūkio pasiekimai. Jeigu grūdinių kultūrų derlingumas 1945 m. jame buvo vos 4,9 cnt/ha, tai 1949 m.— 17,2 cnt/ha, 1951 ir 1952 m.— 20 cnt/ha. Pradedant 1948 m., tarybinis ūkis įvykdavo grūdų pristatymo valstybei planus²⁴.

Tačiau bendri visų tarybinių ūkių rodikliai augalininkystės srityje tebebuvo žemi, nes dažnai žūdavo dalis pasėlių, trūko trąšų ir sėklų, nepakankamai buvo panaudojama technika ir traukiamoji jėga. Atsiliepė taip pat agrotechnikos pažeidimai sėjos ir derliaus nuėmimo laikotarpiu, nuostoliai, dorojant derlių, bei kitos priežastys. Dėl to grūdinių kultūrų derlingumas TŪM tarybiniuose ūkiuose nuo 10,3 cnt/ha 1949 m. padidėjo tik iki 10,7 cnt/ha 1951 m.; lėtai augo cukrinių runkelių, bulvių derlingumas, o pašarinių kultūrų net sumažėjo.

Nepakankamai sparčiai vystoma augalininkystė, ypač pašarų bazė, negalėjo neatsiliepti ir gyvulininkystei, kuriai buvo skiriamas didžiausias dėmesys. Didinti pieno, mėsos ir kitų gyvulininkystės produktų gamybą buvo svarbiausias uždavinys, iškeltas tarybiniam ūkiams 1946—1950 m. penkmečio plane, TSRS Ministrų Tarybos bei VKP(b) CK 1949 m. balandžio 18 d. nutarime „Dėl trimečio plano kolūkių ir tarybinių ūkių visuomeninei produktyviajai gyvulininkystei išvystyti (1949—1951 m.)“ ir kituose Partijos bei vyriausybės priimtuose dokumentuose.

Lietuvos KP(b) CK III plenumo 1949 m. birželio 8 d. nutarime „Dėl priemonių įvykdyti TSRS Ministrų Tarybos ir VKP(b) CK nutarimui „Dėl trimečio plano kolūkių ir tarybinių ūkių visuomeninei produktyviajai gyvulininkystei išvystyti (1949—1951 m.)“ buvo pažymėta, kad tą nutarimą plenumas „priima... nenukrypstamai vadovautis bei vykdyti kaip centrinį partijos ir valstybės uždavinį vystant žemės ūkį, kaip Lietuvos visos partinės organizacijos kovinę darbo programą“²⁵. Plenumas numa-

²² Ten pat, p. 214, 215; apskaičiuota.

²³ CVLŪA, I. 7803, ap. 3, b. 1249, I. 39.

²⁴ Plačiau žr. B. M e l a m e d a s, Naradavos tarybinis ūkis, V., 1953.

²⁵ Svarbiausių nutarimų žemės ūkio klausimais rinkinys, V., 1951, p. 325.

tė išsamų gyvulininkystės plėtimo planą — didinti gyvulių skaičių, stiprinti pašarų bazę, mechanizuoti gyvulininkystės darbus, statyti gyvulininkystės pastatus, gerinti darbą veislininkystės srityje, taip pat zootechninį bei veterinarinį aptarnavimą, ruošti kadrus gyvulininkystei, tobulinti mokslinio tyrimo darbą, apmokėjimo sistemą ir kt.

1951 m. tarybinių ūkių darbuotojai įvykdė ir viršijo produktyviosios gyvulininkystės vystymo trimečio planą, pakėlė gyvulininkystės produktyvumą. Pieno primelžimas iš vienos šeriamos karvės per 3 metus padidėjo vidutiniškai 1145 kg ir 1951 m. buvo 2968 kg²⁶.

Pagal pieno primelžimą iš vienos karvės tarybiniai ūkiai gerokai aplenkė bendrus respublikos rodiklius. Jeigu 1950 m. visų kategorijų ūkiuose iš vienos karvės per metus buvo primelžta po 1680 kg pieno, o kolūkiuose po 1322 kg, tai tarybiniuose ūkiuose — po 2775 kg²⁷. 1951 m. 5-se tarybiniuose ūkiuose — Joniškėlio, Tryškių, Biržuvėnų, Troškūnų ir Kuršėnų — iš vienos karvės buvo primelžta vidutiniškai po 4000 kg, o 28-se ūkiuose — po 3000 kg pieno²⁸. Pirmaujančios Joniškėlio, Troškūnų, Kuršėnų ir kitų tarybinių ūkių melžėjos primelždavo daugiau kaip po 5000 kg pieno iš karvės. Pagėgių rajono Lauksargių tarybinio ūkio melžėja ordininkė P. Poicova 1950 m. iš 10 karvių primelžė po 5586 litrus pieno²⁹.

Gerų rezultatų pasiekė daugelio tarybinių ūkių gyvulių augintojai.

Kokybiniai gyvulininkystės rodikliai kasmet buvo geresni, dėl to didėjo gyvulininkystės produktų gamyba. Pieno primelžimas nuo 25,1 tūkst. t. 1950 m. padidėjo iki 43,4 tūkst. t 1953 m., arba 72,9%, vilnos prikarpymas — nuo 14 iki 21 t, t. y. 1,5 karto, o kiaušinių — nuo 1 iki 4,5 mln. Mėšos ir riebalų gamyba (skerdienos svoris) per tą patį laiką tarybiniuose ūkiuose padidėjo nuo 3,4 tūkst. iki 6,8 tūkst. t, t. y. dvigubai, kiaulienos — nuo 2,5 iki 4,9 tūkst. t, arba beveik 2 kartus, tuo tarpu visų kategorijų ūkiuose šių produktų gamyba sumažėjo³⁰.

Respublikos tarybiniai ūkiai toliau demonstravo stambios mechanizuotos gamybos pranašumus, daugiau produkcijos gamino ir pristatė valstybei.

Vis dėlto dėl daugelio priežasčių tarybiniuose ūkiuose gyvulininkystė ir toliau vystėsi nepakankamai sparčiai, nes tuo laikotarpiu dar nebuvo imtasi reikiamų priemonių gyvuliams, ypač jų prieaugliui, išsaugoti, nebuvo užtikrinta reikiama zooveterininė priežiūra ir t. t.

²⁶ Tiesa, 1952.II.17.

²⁷ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, p. 162.

²⁸ Tiesa, 1952.III.30.

²⁹ ŽUMA, f. 8, ap. 1, b. 56, l. 135; Tiesa, 1951.VI.6.

³⁰ Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis, p. 198, 194.

Nežiūrint sunkumų, tarybiniai ūkiai valstybei pristatydavo kaskart daugiau produkcijos. Jos pristatymai 1950—1953 m. padidėjo: visų rūšių mėsos, pieno ir vilnos — beveik 2 kartus, o kiaušinių — 4,5 karto. Metiniai visų rūšių mėsos ir pieno pristatymo planai kiekvienais metais buvo viršijami.

Vadinasi, gyvulininkystės srityje tarybiniai ūkiai pasiekė žymių laimėjimų, ypač didindami gyvulių skaičių,— jis viršijo planuose numatytus rodiklius. Tai buvo pasiekta, stiprinant materialinę bei techninę gyvulininkystės bazę, keliant mechanizavimo lygį, plečiant pašarinių kultūrų pasėlių plotus ir pan. Didėjo ir gyvulininkystės produktų prekingumas.

Persilaužimo metai tarybinių ūkių veikloje buvo 1948, nes tada pirmą kartą buvo gautas pelnas, padaugėjo rentabilių ūkių.

Lietuvos TSR TŪM tarybiniai ūkiai 1949 m. užbaigė, duodami 4617 tūkst. rb gryno pelno, nors pelno plano ir neįvykdė³¹. Sekančius dvejus ūkinius metus jie baigė nuostolingai, nors jokių ryškių sutrikimų gamybinėje ūkių veikloje neįvyko. Tačiau reikia pažymėti, kad, vykdant didelius trimečio gyvulininkystės išvystymo plano uždavinius, ne visada buvo taikomos pakankamos ekonominės priemonės. Sumažėjo kapitalinių įdėjimų sumos. Gyvulių skaičiaus didinimo tempai buvo didesni už gyvulininkystės pastatų statybos tempus. Pašarų gamyba dėl mažo pašarinių kultūrų derlingumo taip pat atsiliko nuo plečiamos gyvulininkystės poreikių. Kombinuotų pašarų pristatymo planai nebuvo vykdomi. Darbų mechanizavimo lygis tebebuvo žemas.

Tarybinių ūkių produkcija buvo realizuojama žemomis supirkimo kainomis. Faktinė produkcijos savikaina buvo didesnė už planinę.

Vis dėlto, nepaisydami sunkumų ir kliūčių, Lietuvos TSR tarybinių ūkių darbuotojai sėkmingai vykdė jiems iškeltas užduotis, pasiekė nemažų laimėjimų. Tai buvo pažymėta ir LKP(b) VII suvažiavime.

4. Pirmaujančių tarybinių ūkių pavyzdys kolūkiams

Tarybiniai ūkiai stiprėjo, augo jų pagrindiniai gamybiniai fondai, didėjo ūkių energetinis pajėgumas, plėtėsi darbų mechanizavimas ir elektrifikavimas. Dėl to gerėjo gamybinės tarybinių ūkių veiklos rezultatai, iškilo daug darbo pirmūnų, pirmaujančių tarybinių ūkių, kurie savo laimėjimais akivaizdžiai demonstravo stambaus socialistinio žemės ūkio galimybes, ypač gyvulininkystės srityje. Dėl to jų pasiekimais domėjosi aplinkiniai valstiečiai, jų pavyzdžiu sekė jauni respublikos kolūkiai.

³¹ ŽŪMA, f. 8, ap. 1, b. 35, l. 105.

Pirmaujančių tarybinių ūkių patyrimas buvo propaguojamas spaudoje, per radiją, žemės ūkio parodose ir kitomis formomis.

Panevėžio apskrities Liberiškio tarybinio ūkio direktoriaus pavaduotojas politiniams reikalams Busarovas kalboje Naujamiesčio valsčiaus komunistų pasitarime 1949 m. pradžioje pažymėjo, kad į tarybinį ūkį dažnai ateina aplinkiniai valstiečiai ir stebi, kaip atliekami darbai³². Liberiškio ir nemaža kitų tarybinių ūkių jau tuo metu buvo pavyzdys, kaip gerai tvarkomas stambus ūkis.

Vėlesniais metais tarybiniai ūkiai buvo pažangių darbo metodų skleidėjai, darbo mechanizavimo populiarintojai. Kaip tik tarybiniai ūkiai pirmieji pradėjo taikyti jarovizaciją, papildomą tręšimą, dirbtinį augalų apdulkinimą ir kitus pažangius augalininkystės metodus, taip pat aptvarinę gyvulių ganymo sistemą su papildomu šėrimu, papildomą šėrimą žaliaja mase, stovyklinį kiaulių laikymą, mechaninį karvių melžimą ir kitus naujus gyvulių priežiūros metodus. Be to, tarybiniai ūkiai pirmieji išbandė brigadinį mazginį traktorių remonto metodą, kompleksinį darbo mechanizavimą gyvulininkystėje, traktorių darbo ir kūlimo valandinę grafiką, naujas grūdų džiovyklas ir kt.

Tarybiniuose ūkiuose pirmą kartą Lietuvoje pasirodė kombainai, tarybinių ūkių mechaninėse dirbtuvėse ir fermose vis plačiau buvo naudojama elektros energija.

Jau tuo laikotarpiu žemės ūkyje buvo pradėta naudoti aviacija. 1951 m. rudenį trąšoms į laukus barstyti iš Vilniaus buvo iškvieistas lėktuvas į Kaišiadorių tarybinį ūkį. Jis pavadavo 50—60 žmonių³³. 1951 m. rugpiūčio 4 d. buvo pasirašyta sutartis dėl mineralinių trąšų išbarstymo iš lėktuvo Panevėžio rajono Liberiškio tarybinio ūkio laukuose³⁴. 1952 m. žemės ūkio aviacija pirmą kartą buvo panaudota Vilkaviškio ir Buktos tarybiniuose ūkiuose, Klaipėdos srities tarybiniuose ūkiuose ir kolūkiuose, Eišiškių rajono „Lenino priesakų“ kolūkyje³⁵.

Kad nemaža tarybinių ūkių nagrinėjamoju laikotarpiu buvo pakankamai sustiprėję ir pavyzdingai tvarkomi, rodo tai, kad kai kurie ūkiai jau galėjo būti studentų — būsimų žemės ūkio specialistų — praktikos bazė. Lietuvos Žemės ūkio akademijos studentų praktikai 1952 m. rudenį buvo paskirtas minėtasis Liberiškio tarybinis ūkis³⁶.

Gamybiniai tarybinių ūkių laimėjimai ir pirmūnų patyrimas įvairiomis formomis buvo perduodami aplinkiniams kolūkiams, populiarinami

³² Tiesa, 1949.III.10.

³³ Ten pat, 1951.X.31.

³⁴ LTSR Centrinio valstybinio archyvo (toliau — CVA) Panevėžio filialas, f. 213, ap. 1, b. 63, l. 216.

³⁵ Tiesa, 1952.VII.31.

³⁶ CVA Panevėžio filialas, f. 213, ap. 1, b. 97, l. 93.

sričių ir respublikos mastu. TŪM sistemoje veikė specialus žemės ūkio propagandos skyrius.

Viena iš tarybinių ūkių pasiekimų demonstravimo ir patyrimo perdavimo formų buvo dalyvavimas žemės ūkio parodose.

Jau 1947 m. spalio 21 d. Lietuvos TSR Ministrų Taryba ir LKP (b) Centro Komitetas priėmė nutarimą dėl žemės ūkio parodų organizavimo apskrityse, o 1948 m. spalio 2 d. Tarybų Lietuvos vyriausybė išleido potvarkį apie tarpapskritinių žemės ūkio parodų organizavimą. Nuo to laiko respublikos tarybiniai ūkiai, aktyviai dalyvaudami parodose, demonstravo jų lankytojams — darbo valstiečiams ir kolūkiečiams — savo laimėjimus įvairiose gamybos srityse. Ypač gerais eksponatais garsėjo Joniškėlio, Naradavos, Troškūnų, Kuršėnų, Ginkūnų, Liberiškio, seniausias respublikoje Salčininkų ir daug kitų pirmaujančių tarybinių ūkių.

Daug ką, pavyzdžiui, galėjo parodyti Troškūnų tarybinio ūkio darbuotojai, 1951 m. iškovoję respublikinę TŪM bei Žemės ūkio ir paruoštų ministerijos darbuotojų profsąjungos pereinamąją Raudonąją vėliavą. Štai kaip čia didėjo vienos karvės pieningumas: 1947 m.—1120 kg, 1950 m.—3560 kg, 1951 m.—4030 kg, 1952 m.—4472 kg, o 1953 m.—4428 kg. Per tą patį laikotarpį 1 tonos pieno savikaina sumažėjo 1,7 karto, pagerėjo gyvulių prieauglio išauginimo rodikliai ir kt.³⁷

Populiarinant ir įdiegiant naujus darbo metodus gyvulininkystėje, daug nuveikė Joniškėlio tarybinio ūkio specialistai. Jų pastangomis tarybinis ūkis 1950 m. užėmė pirmą vietą respublikoje pagal pieno primelžimą iš vienos karvės ir iškovojo Lietuvos TSR TŪM pereinamąją Raudonąją vėliavą³⁸.

Nemažą vaidmenį suvaidino ir įvairūs pasitarimai. 1950 m. spalio mėn. Joniškėlio tarybiniame ūkyje įvyko aplinkinių tarybinių ūkių ir kolūkių pirmaujančių melžėjų pasitarimas, kuriame buvo pasikeista patyrimu³⁹. Pasiiekti didelių laimėjimų čia įgalino fermų elektrifikavimas, įrengtas vandentiekis ir automatinis girdymas, sustiprinta pašarų bazė, pagerintas veislininkystės darbas ir kitos aplinkybės. Joniškėlio tarybinį ūkį nuolat lankydavo ekskursantai iš aplinkinių tarybinių ūkių ir kolūkių.

Savo gamybiniais pasiekimais bei darbo patyrimu su kitų tarybinių ūkių ir kolūkių žemės ūkio specialistais nuolat dalijosi Liberiškio tarybinio ūkio darbuotojai. Jie dalyvavo 1951 m. pavasarį kartu su Lietuvos TSR Mokslų akademija Panevėžyje suorganizuotoje konferencijoje žemės ūkio klausimais, tų pačių metų viduryje ir pabaigoje vykusiuose rajoniniuose žemės ūkio specialistų pasitarimuose, respublikiniame sėklininkys-

³⁷ Plačiau žr. Troškūnų tarybinis ūkis, V., 1954.

³⁸ Tiesa, 1950.X.12.

³⁹ CVLŪA, f. 7803, ap. 4, b. 733, 1. 115.

tės tarybinių ūkių ir kolūkių vadovų ir specialistų pasitarime 1952 m. pabaigoje ir kt.⁴⁰

Tarybinių ūkių veiklą plačiai nušviesdavo spauda ir radijas. Pirmaujančių tarybinių ūkių patyrimas buvo skleidžiamas ir populiarinamas rašytinėje bei respublikinėje spaudoje, per radiją, ekskursijų metu ir pan. Vien 1950 m. spalio—lapkričio mėn., vykstant „gyvulininkystės mėnesiui“, buvo suorganizuota 10 tarybinių ūkių specialistų ir pirmūnų pasisakymų per radiją, dalyvaujant Anulėnų, Joniškėlio tarybinių ūkių ir TUM atstovams⁴¹. To meto spaudoje tarybinių ūkių specialistai ir gamybos pirmūnai nuolat dalijosi savo patyrimu įvairiose gamybos srityse. Spaudoje buvo skelbiami laišakai, kuriais atskirų tarybinių ūkių kolektyvai, priimdami socialistinius įsipareigojimus, kreipdavosi į visus žemės ūkio darbuotojus, ragindami dėti daugiau pastangų, keliant žemės ūkio gamybą.

Geriausių tarybinių ūkių veikla ir pasiekimai buvo populiarinami ir atskiromis brošiūromis, kurias paruošdavo Lietuvos TSR TUM žemės ūkio propagandos skyrius ir spausdindavo su rubrika „Lietuvos TSR dalyvis Visasąjunginėje žemės ūkio parodoje“⁴².

Žinoma, dėl visos grupės priežasčių dalis tarybinių ūkių tuo laikotarpiu dar negalėjo pasiekti didesnių laimėjimų ir būti teigiamais pavyzdžiais aplinkiniams kolūkiams, tačiau tie, kurie pirmavo, akivaizdžiai rodė stambios gamybos pranašumus, žemės ūkio mokslo ir naujos technikos bei darbo technologijos panaudojimo rezultatus.

5. Tarybinių ūkių parama kolūkiams

Pirmaujančių tarybinių ūkių pavyzdys, be abejonės, turėjo nemažai įtakos jauniems respublikos kolūkiams. Tačiau, kaip pažymėjo minėtasis Liberiškio tarybinio ūkio direktoriaus pavaduotojas Busarovas, vien rodyti teigiamą pavyzdį buvo maža. Jis nurodė, kad „... mūsų vaidmuo kolektyvinių ūkių statyboje neturi apsiriboti, vien tik rodant pavyzdį. Mes galime daug padėti, organizuojant darbą. Grandininkai turi nuvykti į kolektyvinius ūkius perteikti kolektyvinių ūkių valstiečiams savo patyrimą, padėti jiems suorganizuoti aukšto derliaus grandis. Mūsų agronomai ir zootechnikai turi padėti kolektyvinių ūkių valdyboms sudaryti gamybinius planus, pamokyti, kaip juos reikia vykdyti. Šioje srityje mes

⁴⁰ CVA Panevėžio filialas, f. 213, ap. 1, b. 63, l. 387, 561; b. 63, l. 78; b. 97, l. 18.

⁴¹ CVLOA, f. 7803, ap. 4, b. 733, l. 115.

⁴² Troškūnų tarybinis ūkis; Elena Norkutė, Tryškių tarybinio ūkio melžėja, V., 1954; V. Rybinskis, Leonpolio tarybinis ūkis, V., 1955; M. Lurie, Tikroju keliu (iš Kuršėnų tarybinio ūkio patyrimo), V., 1955, ir kt.

padarėme visai nedaug, ir kiekvieno tarybinio ūkio komunisto pareiga yra dabar suorganizuoti tokią pagalbą“⁴³.

Lietuvos KP(b) CK IV plenumo (1949 m.) nutarime „Dėl kolūkių organizacinio-ūkinio sustiprinimo ir dėl uždavinių kolūkių statybai toliau vystyti“⁴⁴, be kitų klausimų, buvo atkreiptas dėmesys ir į tai, kad labiau patyrę tarybinių ūkių darbuotojai prisidėtų, ruošiant kolūkių masinės kvalifikacijos kadrus trumpalaikiuose bei seminaruose prie apskričių ir valsčių žemės ūkio skyrių.

Daugelio tarybinių ūkių vadovai ir visuomeninės organizacijos kreipė dėmesį ir į tai, kad pirmiesiems kolūkiams būtų teikiama ūkinė bei organizacinė parama.

Kalbant apie gamybinę paramą kolūkiams, reikia pažymėti, kad tam tikrą indėlį čia įnešė sėklininkystės tarybiniai ūkiai. Lietuvos TSR tarybinių ūkių ministras D. Mamajevas LTSR Aukščiausiosios Tarybos 1952 m. III sesijoje pažymėjo, kad tarybiniai ūkiai žymiai viršijo veislinių grūdų pristatymo valstybei planus, kad gautas dobilų sėklų derlius ne tik pilnai patenkina pačių tarybinių ūkių poreikius, bet ir „... įgalina tam tikrą šių sėklų kiekį pristatyti valstybei, kad galima būtų jas parduoti kolūkiams“⁴⁵. Tarybiniai ūkiai buvo pagrindiniai sėklos tiekėjai respublikos žemės ūkiui.

Ypač dideli uždaviniai tarybiniams ūkiams buvo keliami, vystant gyvulininkystę, taip pat padedant kolūkiams šioje srityje.

Lietuvos KP(b) CK III plenumo 1949 m. birželio 8 d. nutarimo dėl trimečio gyvulininkystės vystymo plano skyriuje „Dėl veislinio darbo pagerinimo gyvulininkystės srityje“, be kita ko, TŪM buvo įpareigota užtikrinti, kad respublikos tarybiniai ūkiai parduotų kolūkiams veislinių gyvulių prieauglį: buliukų 1949 m.—200, 1950 m.—300, 1951 m.—500; ėriukų 1950 m.—35, 1951 m.—100; paršiukų 1950 m.—400, 1951 m.—600⁴⁶.

Lietuvos TSR Ministrų Taryba 1949 m. liepos 30 d. nutarimu „Dėl priemonių veislinės aukšto produktyvumo gyvulininkystės išvystymui užtikrinti“ TŪM ir Leningrado zonos kiaulininkystės tarybinių ūkių Vilniaus tresto tarybiniams ūkiams, be veislinių reproduktorių auginimo tarybiniams ūkiams plano, nustatė parduotinų aukšto produktyvumo veislinių gyvulių auginimo kolūkių fermoms planus⁴⁷. Be to, tarybiniai ūkiai buvo įpareigoti pagerinti dirbtinį gyvulių apsėklinimą, teikti šioje srityje paramą artimiems kolūkiams, kolūkiečių ir individualių valstiečių ūkiams.

⁴³ Tiesa, 1949.III.10.

⁴⁴ Svarbiausių nutarimų žemės ūkio klausimais rinkinys, V., 1951, p. 193—204.

⁴⁵ Tiesa, 1952.IV.6.

⁴⁶ Svarbiausių nutarimų žemės ūkio klausimais rinkinys, p. 342.

⁴⁷ Ten pat, p. 373.

Visa grupė veislinės gyvulininkystės tarybinių ūkių pasiekė nemažų laimėjimų, padėdami kolūkiams sukurti veislinių gyvulių fermas, įdiegti pažangius darbo metodus. Šioje srityje daug nuveikė Joniškėlio ir kitų tarybinių ūkių specialistai. Jų išauginti veisliniai gyvuliai buvo parduodami aplinkiniams kolūkiams.

Plečiant selekcinę veislininkystę, rajonuose buvo suorganizuoti 7 valstybiniai žirgynai⁴⁸.

Dalis tarybinių ūkių dar negalėjo žymiau prisidėti, aprūpinant kolūkius rūšine sėkla, veisliniais gyvuliais, arba suteikti didesnę organizacinę paramą. Patys tarybiniai ūkiai iš esmės tuo metu tik pradėjo platesnį sėklininkystės ir veislininkystės darbą.

Tas pat pasakytina ir apie tiesioginę gamybinę paramą kolūkiams. Nors paskirų tarybinių ūkių traktorininkai kai kur, pavyzdžiui, Klaipėdos krašte, talkininkaudavo aplinkiniams kolūkiams, tačiau ši paramos forma buvo epizodinė ir neįgavo platesnio masto. Tuo laikotarpiu pačiuose tarybiniuose ūkiuose dar trūko žemės ūkio technikos, mechanizatorių kadro, buvo nemaža kitokių sunkumų. Todėl didesnę vaidmenį suvaidino sėklininkystės ir veislininkystės tarybinių ūkių kolūkiams teikta parama ir ypač pavyzdžio jėga.

Pasitaikydavo atveju, kad aplinkiniai valstiečiai prašydavo priimami į tarybinius ūkius, jeigu jų žemės sklypai ribodavosi su pastaraisiais arba būdavo į juos įsiterpę. Antai 1949 m. vasarą Liberiškio tarybinio ūkio direktoriaus vardu 15 Naujamiesčio vlsč. Prievačkos km. valstiečių, nuo 7 iki 23 ha dydžio žemės sklypų savininkų, padavė pareiškimus, prašydami priimti juos su žeme ir inventoriu į tarybinį ūkį⁴⁹.

Vienas iš įrodymų, bylojančių apie tarybinių ūkių indėlį, paruošiant prielaidas kolektyvizacijai, yra ir tas, kad kolektyvizacija sparčiau vyko tose apskrityse, kuriose tarybinių ūkių buvo daugiau ir jie buvo stipresni. Tai visų pirma pasakytina apie Šiaulių apskritį. Čia Ginkūnų tarybinio ūkio agronomas Zablockis suorganizavo Verdulių kolektyvinį ūkį⁵⁰. Aktyvinant kolūkinį judėjimą, nemažai prisidėjo Mažeikių, Kauno, Panevėžio ir kiti pirmaujantys tarybiniai ūkiai.

Išvados

1. Tarybiniai ūkiai, kolūkinės santvarkos kūrimo ir stiprinimo laikotarpiu (1949—1953 m.) gerindami savo veiklą, toliau demonstravo stam-

⁴⁸ Tiesa, 1952.XI.29.

⁴⁹ CVA Panevėžio filialas, f. 213, ap. 1, b. 53, l. 29, 35—37, 39—47, 49.

⁵⁰ Komunistas, 1949, Nr. 4, p. 8.

bios mechanizuotos žemės ūkio gamybos pranašumus, įvairiomis formomis perduodavo jauniems kolūkiams įgytą patyrimą, teikdavo tam tikrą gamybinę bei organizacinę paramą.

2. Be MTS, MANP ir žemės ūkio kooperacijos veiklos pokario metais, teigiamas tarybinių ūkių pavyzdys paspartino pagrindinių valstiečių masių posūkį į kolūkinę santvarką.

3. Nors bendroje žemės ūkio produktų gamyboje tarybiniai ūkiai nevaidino didesnio vaidmens, jie prisidėjo prie tolesnio žemdirbystės kultūros kėlimo, veislinių sėklų bei gyvulių auginimo ir platinimo respublikoje.

СОВХОЗЫ ЛИТОВСКОЙ ССР В ПЕРИОД СТРОИТЕЛЬСТВА И УКРЕПЛЕНИЯ КОЛХОЗНОГО СТРОЯ (1949—1953 гг.)

Э. ШОПА

Резюме

В годы сплошной коллективизации и укрепления колхозов перед совхозами была поставлена задача стать не только крупными производителями сельскохозяйственных продуктов, но и школой ведения хозяйства для колхозов, оказывать им всемерную организационно-хозяйственную помощь.

Земельная площадь совхозов в это время составляла около 4% всей площади республики сельскохозяйственного назначения, поэтому они не могли занять ведущего места в общем сельскохозяйственном производстве и оказать более весомую прямую производственную помощь колхозам. Совхозы выращивали и распространяли сортовые семена, племенной скот, плодовые деревья и тем содействовали укреплению колхозов, повышению культуры земледелия и животноводства в республике.

Передовые совхозы республики — «Нарадава», «Трошкунай», «Ионишкелис», «Либяришкис», «Леонполис», «Куршенай» и многие другие — в рассматриваемый период сумели стать примером для колхозного крестьянства в деле организации труда, применении техники, механизации работ, использовании электроэнергии, прогрессивных методов ведения хозяйства и т. д.

Достижения совхозов широко освещала местная и республиканская печать, специалисты совхозов часто выступали по радио и в печати, совместно со специалистами колхозов организовывали курсы и совещания по обмену опытом и т. п. В совхозах часто бывали экскурсии колхозников. Одной из форм показа достижений совхозов и передачи опыта являлись уездные и межуездные (с 1950 г. — районные) сельскохозяйственные выставки.

Положительный пример передовых совхозов Литовской ССР способствовал переходу крестьянства на путь социализма, в определенной степени содействуя укреплению коллективных хозяйств республики.